

Türk Yurdu Dergisinde Rusya Türkü Yazarlar, Fikirleri ve Türklüğe Katkıları

Russian Turkish Authours, Their Ideas and Their Contributions to Turkishness in Türk Yurdu Magazine

Sema Sezgin¹

öz

Bu çalışma Türk milliyetçiliği ülküsüne katkıları olan Rusya Türkü yazarların Türk Yurdu dergisindeki düşüncelerine odaklanmaktadır. Rusya Türkü aydınlar Türk tarihi gibi konularda yaptıkları araştırma ve incelemeleriyle Türkoloji hakkında ilmi veriler toplayarak halkın anlayacağı içerikler üretmişlerdir. Bu sayede kültürel zeminde bir Türklük bilinci ve Türk benliğine dair farkındalık yaratmışlardır.

Rusya Türkleri, Rusya'da milli mücadeleleri esnasında yaptıkları basın faaliyetlerini Osmanlı İmparatorluğu'na göç ettikten sonra bile sürdürmüşlerdir. Bu faaliyetlerini ilk olarak öncüsü oldukları Türk Yurdu dergisinde devam ettirmişlerdir. Türkler-arası bir bağ kurarak Türk benliği ve milli bir aidiyetinin aşılması bakımından Türk Yurdu dergisi Osmanlı Aydınları ve Rusya Türkü aydınların ortak payda da bulunduğu zengin kadroya sahip, Pantürkist bir dergi olmuştur. Dergi, Osmanlı döneminde Türk milliyetçiliği ülküsünün önemli bir kaynağını da teşkil etmektedir. Derginin kurucu ve yazar kadrosu, muharecet (göçmen) Rusya Türkü ağırlıklı olması dolayısıyla Türkcülük akımının ve Türklük bilincinin yükselişinde önemli rollerinin olduğu düşünülmektedir.

Türk Yurdu dergisi, 1911 ve 1931 arası toplamda 17 ciltten oluşmaktadır. Ancak çok geniş bir yelpazede incelenebilecek bu konu, 1911-1912 arası 1-2'nci ciltleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın amacı 1911-1912 süresince Türklerin milli uyanışının yükselmeye başladığı bir zamanda Rusya Türkü yazarların Türklüğe ve milli bilinçlenmeye önemli katkılarının olduğu göstermektir. Bu amaca ulaşmak için o dönemde gelişen siyasal atmosfere de değinerek, Rusya Türkleri arasında Türkcülük fikirlerinin yükselişi, Türk Yurdu dergisi ve yayın politikası, Türk Yurdu Dergisinde (1911-1912) Rusya Türkü Yazarlar ve Türkcülük Fikirleri konularıyla Türklüğe olan katkıları araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk Yurdu dergisi, Rusya Türkü Yazarlar, Türkcülük, Yusuf Akçura, İsmail Gasprıralı, Halim Sabit (Şıbay), Ahmed Ağaoğlu (Agayev), Resülzâde Mehmed Emin

ABSTRACT

This study focuses on the thoughts of Russian Turkish writers who contributed to the ideal of Turkish nationalism in Türk Yurdu magazine. Russian Turk intellectuals have produced content that can be understood by the public by collecting

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Sema Sezgin (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Genel Gazetecilik, İstanbul, Türkiye
E-posta: semasezgin86@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9190-8713

Başvuru/Submitted: 02.06.2021
Kabul/Accepted: 26.07.2021

Atıf/Citation: Sezgin, Sema. "Türk Yurdu Dergisinde Rusya Türkü Yazarlar, Fikirleri ve Türklüğe Katkıları". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 10, 2 (2021): 297-321.
<https://doi.org/10.26650/jes.2021.017>

scientific data about Turcology with their research and studies on Turkish history. In this way, they created an awareness of the Turkish self on the cultural ground and an awareness of Turkishness.

These activities were first continued in Türk Yurdu magazine, which they pioneered. In terms of instilling a Turkish identity and a national identity by establishing a connection between Turks, Türk Yurdu magazine has become a Pan-Turkist magazine with a rich staff where Ottoman Intellectuals and Russian Turk intellectuals meet on a common ground. The magazine also constitutes an important source of Turkish nationalism ideal in the Ottoman period. The founder and writer staff of the magazine, being predominantly immigrant Russian Turks, are thought to have an important role in the Turkism movement and the awareness of Turkishness.

Türk Yurdu magazine consists of 17 volumes between 1911-1931. However, this subject, which should be examined in a wide range, is limited to 1-2 volumes between 1911-1912. The aim of the study is to show that during the period 1911-1912, when the national awakening of the Turks started to rise, Russian-Turk writers made important contributions to Turkish knowledge and national awareness. In order to achieve this goal, we also touched upon the political atmosphere that developed in that period and investigated the contributions to Turkishness; The rise of Turkism ideas among Russian Turks in Türk Yurdu Magazine, Türk Yurdu magazine and its publishing policy, Russian Turkish Writers and Turkism Ideas (1911-1912).

Keywords: Türk Yurdu Magazine, Russian Turkish Writers, Turkism, Yusuf Akçura, İsmail Gaspiralı, Halim Sabit (Şibay), Ahmed Ağaoğlu (Agayev), Resülzâde Mehmed Emin

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on the thoughts of Russian Turkish writers who contributed to the ideal of Turkish nationalism in Türk Yurdu magazine. Russian Turk intellectuals have produced content that can be understood by the public by collecting scientific data about Turcology with their research and studies on Turkish history. In this way, they created an awareness of the Turkish self on the cultural ground and an awareness of Turkishness.

The Turkism ideas of the Russian Turks took advantage of the relative freedom environment provided by the 1905 revolution. Their ideas began to emerge after the Young Turk Revolution (2nd Constitutional Monarchy-1908) in the Ottoman Empire. Since this date, the Russian Turks, who could not maintain their Turkism ideas in Russia and could not get the right to equality and freedom, tried to gather under one roof and make their voices heard in the Ottoman lands. We see the first examples of this purpose in Türk Yurdu magazine, which is the first publication of the Turkism organization.

Türk Yurdu magazine has become a publishing platform where Turkism ideas of both Russian Turks and Ottoman Turks meet on a common ground. The most important feature of the magazine was that it coincided with the 19th century world where there was nationalist turmoil and that it announced intense Turkish ideas in Ottoman lands since its first publication. Türk Yurdu magazine was a magazine that tried to spread the ideas of Turkish nationalism in order to fill the ideology gap that emerged in the political and social environment during this period. The writer's staff consisted of the brightest-minded intellectuals of the period. Magazine; He was trying to enlighten the Ottoman Turks with subjects such as language, history, geography, ethnography and economics. Thus, they aimed to provide a nationalism program based on the Turkish race in order to preserve the unity of the empire. In this context, the Pan-Turkist

movement initiated by the Russian Turks against the Tsarist regime also paved the way for the attempt to establish a national state in the Ottoman Empire with Türk Yurdu magazine.

With the magazine Türk Yurdu, the Turks of Russia showed that they can provide information about the “idea of Turkishness” in general and the awakening of the Turks can be achieved with a national identity and a national spirit. They aimed to create a national public opinion among the Turks and took this path they drew mostly from the ideas of İsmail Gaspiralı. As can be seen, the thoughts of Russian Turkish writers are important in terms of being the first sources that provide national awareness and highlight Turkishness.

Türk Yurdu magazine acted in a Pan-Turkist line with a nationalist program designed by Yusuf Akçura. Türk Yurdu magazine suspended its publication in the first period due to the Turkish national struggle period between 1911-1918. The second publication period was between 1924-1931 with the establishment of the Republic of Turkey. Later, after 1954, it appeared within the body of Turkish Hearths and continued as a publication addressing the entire Turkish world. The last issue of Türk Yurdu magazine in its 110th year is the 405th issue in May 2021.

Giriş

Rusya Türklerinin Türkçülük fikirleri, 1905 inkılabının sağladığı nispi özgürlük ortamından istifade ederek yükselişe geçmiş ve mevcut fikirleri Osmanlı topraklarında, 1908 II. Meşrutiyetten itibaren hâsıl olmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Rusya’da Türkçülük fikirlerini sürdürmeyen, eşitlik ve hürriyet hakkını alamayan ve Osmanlı topraklarına göç eden Rusya Türkleri, tek bir çatı altında toplanmaya ve seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bu amacın ilk emarelerini ve Türkçülük örgütünün ilk yayın organını *Türk Yurdu* dergisinde görmekteyiz.

Türk Yurdu dergisi gerek Rusya Türkleri gerekse Osmanlı Türklerinin Türkçülük fikirlerinin ortak paydada buluştukları bir yayın platformu olmuştur. Derginin en önemli özelliği tam da milliyetçi çalkantıların olduğu 19. yüzyıl dünyasına denk gelmesi ve ilk yayınından itibaren yoğun Türklük fikirlerini Osmanlı topraklarında duyurmasıydı. Türk Yurdu dergisi, bu dönemde siyasal ve sosyal ortamda oluşan düşünce boşluğuna alternatif olarak Türk milliyetçiliği fikirlerini yaymaya çalışan bir dergiydi. Yazar kadrosu dönemin en parlak fikirli entelektüellerinden oluşuyordu. Dergi; dil, tarih, coğrafya, etnografya ve iktisat gibi konularla Osmanlı Türklerini aydınlatmaya çalışıyordu. Böylece imparatorluğun bütünlüğünü korumak için Türk milletini önceleyen bir milliyetçilik programı ortaya çıkarmayı amaçlıyorlardı. Bu bağlamda da Rusya Türklerinin Çarlık rejimine karşı başlattıkları milli mücadele hareketi, Osmanlı’da Türk Yurdu dergisiyle milli bir ruh ve sonuçta ileride milli bir devlet kurma girişiminin yolunu da açıyordu.

Derginin, zengin yazar kadrosu Türk Derneği yazarları: Mehmet Emin, Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Hikmet, Ispartalı Hakkı, Necip Asım, Mustafa Zühtü, Rıza Tefvik Safvet, Raif Mehmet Rauf, Antoine Tungır, Genç Kalemler Yazarları: Kazım Nami, Ziya Gökalp, Ali Canip, Ömer Seyfettin, Aka Gündüz, N. Nermi, Mehmet Ali Tefvik, Diğer yazarlar: Abdülhak Hamid, Köprülüzade Mehmet Fuat, İzzet Ulvi, Celal Sahir, Hamdullah Suphi, Feyzullah Sacit, Abdullah Cevdet, Akil Muhtar, Celal Nuri, Rusya Türklerinden başta kurucu Yusuf Akçura, Halim Sabit, Ahmed Agayev, Resulzade Mehmed Emin, Gaspıralı İsmail, Ahmed Zeki Velidi, Saint Sunçaley, Fatih Kerimi’ydi.¹ Dergi, Yusuf Akçura’nın tasarladığı bir programla, Pantürkist bir çizgide hareket etmiştir. Türk Yurdu dergisi ilk dönemde 1911-1918 yılları arasında çıkmış milli mücadele dönemi nedeniyle yayınına ara vermiştir. İkinci yayın dönemi Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla 1924-1931 yılları arasında olmuştur. Son döneminde 1954’den sonra günümüze kadar Türk Ocakları bünyesinde çıkmış ve Türk dünyasının tümüne hitap eden bir yayın olarak süre gelmiştir. 110. yılında Türk Yurdu dergisinin son sayısı Eylül 2021’deki 409. sayıdır.

1. Rusya Türkleri Arasında Türkçü Fikirlerin Yükselişi

Türkçü fikirlerin doğmasında Osmanlı’da ve Rusya’da meydana gelen bilimsel, kültürel, ekonomik, siyasi gelişme ve askeri olayların büyük etkisi vardır. 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı-

1 Bkz. Türk Yurdu Dergisi, C.1-2, Tutibay Yayınları, 1911, s.41.

Rusya Türkü aydınları o güne kadar fark edemedikleri yeni bir dünyayı fark etmişlerdi.² Modernleşme gibi bağımsız bir değişken özellikle tarihe olan ilgi ve yazımı konusunda yeni bir girişimi başlatmış ve tarihi kökene dair yeni bilgiler milli bir farkındalığı ortaya çıkarmıştı. Hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Rus Çarlığında gelişme gösteren modernleşme programları yeni bilgi birikimlerinin dolayısıyla da mevcut siyasal ve kültürel sistemin yavaş yavaş sorgulanmasıyla sonuçlanıyordu. 1868’lerden itibaren Osmanlı’da kültürel anlamda başlayan Türkiyat araştırmaları edebi ve filolojik bir araştırma olarak kalırken, Rusya Türkleri, Çin ve İslam kaynakları üzerinden İslam’dan önceki Doğu Türklüğü hakkında yeni bilgiler ve görüşleri, Türk tarihinin unutulmuş ve Osmanlı Devleti’nin siyaseti gereğince reddedilmiş kısmına aydınlık getirmişler ve milli bir şuur hareketi başlatmışlardı. Tüm bu araştırma ve incelemelerin kökünde elbette ki hem modernleşme çabaları hem de bazı Türkologların (Vasili Radlof, Arminius Vamberi, Vilhem Thomsen, Léon Cahun) etkisi vardı.

Türkiyat’a dair araştırma ve incelemelerin tüm bu etkenlerine rağmen Türkçü bir fikir akımı Osmanlı aydınları arasında değil, Rusya Türklerinin Çar rejimine karşı başlattıkları basın faaliyetleriyle ortaya çıkıyordu. Osmanlı aydınlarına oranla Rusya Türkleri, Türkçülük uyanışının ilk emarelerini “milliyet” kavramı etrafında Rusya Türklerinin Kazan, İdil-Ural, Türkistan, Azerbaycan gibi Türklerin yoğun olduğu bölgelerde çıkardıkları, gazete ve dergilerde; Tercüman, Kaspi, Keşkül, Şark-i Rus, Ekinci, Hayat, İrşad, İkbal, Açık Söz, Ülfet, Vakit ve İl gazeteleriyle Fiyuzat, ve Şura dergileri gibi yayınlarda görmekteyiz.³ Türkçülük şuurunun yükselişinin, önemli etkilerinden biri Çarlık Rusya’sının yürüttüğü Panslavist hareketlerdi. Çar’ın yürüttüğü Slavist politikalar, özellikle İdil-Ural Türkleri arasında milli benliklerini koruma mücadelesini başlatmış, daha sonra Rusya Türkleri arasında Cedidcilik (yenileşme) hareketlerini doğuran bu mücadeleler, basın yoluyla bir kamuoyu oluşturmuştu.⁴

İdil-Ural Türkleri arasında milli uyanışı tetikleyen ilk kıpırdanmalar Otuz-imenli Abdürrahim, Abdünnasır Kursavi gibi mollaların geleneksel din anlayışına getirdikleri eleştiriler, uyanış hareketinin büyük siması Şehabettin Mercani’nin yenilikçi fikirleriyle taraftar bulmuş, Kayyum Nasiri’nin Tatar dili, tarihi, etnografyasına, arkeolojisine ve fen bilimlerine verdiği önem; İsmail Gaspıralı’nın eğitim sisteminde savunduğu “*usulü cedid*” akımıyla harmanlanarak özellikle Kazan şehrini bir ilim ve irfan yuvası yapmış, en çok da Kazan Türklerinin uyanmaları ve batılılaşmalarını sağlamıştı. Böylece Cedidcilik hareketleri 19. yüzyıldan sonra özellikle Kazanlı Baylar’ın (zengin aileler), aydınların, Rusya üniversitelerinde okumuş avukatların, öğrencilerin, zengin esnaf ve tüccarların arasında artan medeni refahı vesilesiyle; eğitim ve basın alanına büyük yatırımların yapılmasını dolayısıyla da Rusya Türkleri arasında yeni bir “İntellegentsia” (ziyalı) teşekkül ettirmeye başlamasıyla sonuçlanmıştır. 20. yüzyıl başında Abdurreşit İbrahim (Reşit Kadı) ve Rızaeddin Fahreddin gibi iki büyük münevverin Rusya’ya

2 Ebubekir Güngör, Türkistan’da Fikir Akımları, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2011, s.134.

3 Sema Sezgin, Balkan Savaşları Döneminde Basında Türk Milliyetçiliği Söylemleri (1912-1913), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021, s.70.

4 Sezgin, a.g.y., s.70.

karşı tenkit ve mücadeleye teşvik faaliyetleri milli bir bilinçlenme ve milli bir hareketi getirdiği gibi Rusya Türklerinin medeni gelişmelerine de büyük katkılar yapmıştı. Böylece “milli birlik şuurunun” uyanışı Kazan Türkleri arasında milliyetçilik ve milli mücadele fikrini epeyce geliştirmişti.⁵

Tüm bu değişkenlerden dolayı Türkçülük fikri, Osmanlı aydınlarına nazaran Rusya Türkü aydınları tarafından daha çok desteklenmişti. Milli bir şuurla dolup taşan Rusya Türkleri, 19. yüzyılın son çeyreğinde III. Aleksandr’ın otokrasısından ve Ruslaştırma politikasından kaçarak giderek artan sayılarda Türkiye’ye yerleştiler. Bu göç akımını önce Azerbaycan Türkleri başlattı. Onları Kırım ve Kazan Tatarları izledi. Bunlardan bazıları (Hüsayinzâde Ali Bey, Resülzâde Mehmed Emin, Ahmet Ağaoğlu (Agayev), Yusuf Akçura, İsmail Gaspralı, Fatih Kerimi gibi) Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal ve kültürel yaşamın da önemli bir rol oynayacaklardı. Türkiye’ye gelenlerin büyük bir bölümünün eğitim düzeyleri yüksekti. Çoğu, Rus-Tatar orta öğretim kurumlarında, gimnazlarda ya da Rus üniversitelerinde öğrenim görmüştü. Otokrasiyi tanımış, Panslavizm’in Rusya’daki Türkler ve Müslümanlar için nasıl büyük bir tehlike oluşturduğu konusunda doğrudan deneyim sahibi olmuşlardı.⁶

Rusya’daki Türkler, dönemin şartları gereği Osmanlı ile birleşmeleri ve siyasi bir birlik (devlet) kurmaları için hiçbir zaman imkân bulamamışlardı.⁷ Ancak 1908 sonrası Osmanlı Türkiye’sinde “hürriyet, adalet ve müsavât” ümitleri pek gerçekleşmese de 1910’lar boyunca Rusya’daki Türk entelijansiyanın arasında Türkiye’nin prestiji gayet yüksek kaldığı gibi, bilhassa Türkçülük akımının yaygınlaşmasıyla daha da yükseldi.⁸ II. Meşrutiyet’le birlikte, Osmanlı Devleti’ne Rus Türklerinin göçleri yoğun şekilde artmıştı. Rusya Türklerinin Osmanlı Devleti’nin en buhranlı dönemine denk gelen fikirleri Osmanlılık ve İslamcılık akımlarının yanında Türkçülük ülküsünü de eklemişti. Türkçü fikirler etrafında toplanmaya başlayan aydınlar da toplumun sorunlarına çözümler getirecek ve en önemlisi de kültürel bağlamda toplumu bilgilendirecek çalışmalar yapmaya başlamışlardı. Ulusal sorunlarla uğraşan Osmanlı için Rusya Türkleri Türklük bilinci uyandıracak ve Türk milletini öne çıkaracak bir Türk milliyetçiliği formülü sunuyorlardı. Özellikle Türkoloji konusunda Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu (Agayev), Abdürreşid İbrahim, Hüseyinzade Ali, Ayaz İshaki, Resulzâde Mehmet Emin ve Halim Sabit gibi münevverlerin bu dönemdeki çalışmaları ve basın faaliyetleri hem Osmanlı Türkü aydınlarını etkiliyor hem de Türk milliyetçiliği fikrini kuvvetlendiriyordu.

2. Türk Yurdu (1911-1912) Dergisi ve Yayın Politikası

Türk Yurdu dergisi, Türk milliyetçiliği esasına dayanarak kurulan, on beş günde bir çıkan (şuan aylık) ve “Türklerin Fâidesine Çalışır” sloganıyla (şimdiki sloganı İsmail Gaspralı’nın

5 Akdes Nimet Kurat, Kazan Türklerinin “Medeni Uyanış Devri” (1917 Yılına Kadar), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XXIV, Sayı 3-4, 1966, s.96-194.

6 François Georjon, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri “Yusuf Akçura” 1876-1935, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s.11.

7 Nadir Devlet, Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s.187.

8 Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Milli kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010, s.186.

“dilde, fikirde, işte birlik” ilkesidir), Türk Derneği’ne bağlı bir mecmuaydı. Türk Yurdu dergisi, 1931 yılında derneğin kapatılmasına kadar 205 sayı neşretmiş, bundan sonra Türk Ocakları’na bağlı olarak yayın faaliyetlerini sürdürmüştür. Derginin basımı dönemin şartları gereği kesintilere uğramışa da bugün hala neşrine devam edilmektedir. Türk Derneği ise 1908’de, *Türk Derneği Nizamnamesi*yle İstanbul’da kurulmuştur. Cemiyetin amacına milliyetçi bir boyut kazandıran nizamnamenin ikinci maddesinde şöyle denilmektedir:

“Cemiyetin maksadı, Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mazi ve haldeki âsâr (gelenek), ef’al (davranış), ahval (durum) ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak yani Türklerin âsâr-ı atikasını (eski yapıtlarını), tarihini, lisanlarını, avâm (halk) ve havâs (köken) edebiyatını, etnografya ve etnolocyasını, ahvâl-ı içtimaiye ve medeniyet-i hâzıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını, araştırıp tartışıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisanı olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre tetkik etmektir”.⁹

1911’de Türk Derneği kendi adı altında bir dergi yayımına başladığında, yeni bir milliyetçi organizasyon daha ortaya çıkmıştır. 31 Ağustosta bu örgüte *Türk Yurdu Cemiyeti* adı verilmiştir. Kurucu üyeleri arasında Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu (Agayev) ve Hüseyinzâde Ali gibi Rusya Türklerinin önde gelen aydınları ağırlıklıydı. Başlangıçta cemiyetin iki hedefinden birisi Türk öğrenciler için bir yurt kurmaktı. Diğer hedefi ise, Türk entelijansiyasının standartlarını geliştirmelerine katkı sağlamak ve onları heyecanlı ve girişimci bir hale getirmek için bir dergi çıkarmaktı.¹⁰ Türk Yurdu dergisine ayrıca gayr-ı Türk Türkiyatçıları; Profesör Gorldlevski, Doktor Karaçun, Profesör Martin Hartman, Boyacıyan Agop ve Antuvan Tıngır efendiler de dâhil olabiliyordu. Bunların yanı sıra Prens Said Paşa, Köse Raif Paşa, Halid Ziya Bey gibi devlet adamları, Şair Mehmed Emin Bey, İsmail Gaspıralı, Hüseyin Cahid Bey, Azerbaycan Cumhuriyeti başvekillerinden Yusuf Beğzade Nesib Bey, Köprülüzade Fuad Bey ve merhum İspartalı Hakkı Bey ilk seneler yazan yazarlardır.¹¹ Böylece dergi karma uyuğu dayalı yazarlardan oluşan bir yazar kadrosuna sahip olmuştur. 1911’de Yusuf Akçura tarafından derginin takip edeceği genel yayın politikasına dair bir program belirlemiştir. Akçura, dergi politikasını İsmail Gaspıralı’nın dilde sadeleşme ilkesinden feyz almıştır. Buna göre:¹²

1. “Risale, Türk ırkının mümkün olduğu kadar ekseriyetin (çoğunluğu) tarafından okunup anlanarak istifade olunacak bir tarzda yazılacaktır.
2. Dil sade olacaktır.
3. Kavmin ekseriyetine (çoğunluğuna) faydalı mevzular seçilecektir.
4. Çetin mevzular bile kolay ifade olunmaya çalışılacaktır. Mamafih efkâr-ı Münevvere

9 Akçuraoğlu Yusuf, Türk Yılı 1928, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009, s.458.

10 Masami Arai, “Devlet ve Toplum Arasında Türk Yurdu Dergisine Bir Yaklaşım”, Türk Yurdu, C. 1-2, Ankara, Tutubay Yayınları, 1998, s.30.

11 Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2015, s.244-245.

12 Akçura, a.g.e., s.461-463.

- ashabının (aydın fikirli kişiler) zevki, nef'i (faydası) gözden kaçırılmayacaktır.
5. Risale, umûm (bütün) Türklerce makbul (kabul) olabilecek bir ideal ibdâdına çalışacaktır.
 6. Risalede Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve malûmat-ı fennîyece (fen bilgileri) zenginleşmelerine hizmet eden mevzular en ziyade yer alacak, siyaset bunlardan sonra gelecektir.
 7. Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup biten geçen ve hassaten kardeşler arasında sevinç veya kederi mûcib (gereği) olacak olan vâkıalar (olgu) ile Türk dünyasının ötesinde berisinde tekevün (var olan) eden fikir cereyanları kaydoluncak ve Türk ırkının muhtelif kavmiyetlerinde doğan edebiyatı ırkın bütün efradına bildirmek için çalışılacaktır.
 8. Risale, Osmanlı siyasetinden bahsederken taraf olmayacak, ancak Türklüğün, Türk unsurunun menfaati için savunulacaktır.
 9. Risale, Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunu inkişaf (geliştirme) ve takviyesine, idealsizlikten münbais (doğan) tembellik ve bedbinliğin (karamsarlığının) izalesine çok çalışacak ve ekseriya (çoğu kez) hiçbir şeye müstenid (dayanmadan) olmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Garp korkusundan da bu milleti tahlise elinden geldiği kadar uğraşacaktır.
 10. Risalenin siyaset-i beyne'd –düvelde (devletlerarası anlaşmalarda) Fikr-i esasisi, Türk âleminin menafiini (çıkarı) müdafaa etmektir.”

3. Türk Yurdu Dergisinde Rusya Türkü Yazarlar ve Türkcülük Fikirleri

Türk Yurdu dergisinin 1911-1912 arası nüshalarda Rusya Türkü aydınlardan Yusuf Akçura (Kazan Türkü), İsmail Gaspiralı (Kırım Türkü), Halim sabit (Kazan Türkü), Ahmet Ağaoğlu (Azerbaycan Türkü) ve Resülzâde Mehmed Emin'e (Azerbaycan Türkü) ait makalelere rastlanmıştır. Rusya Türkü Yazarların Türk Yurdu dergisinde 24 sayı boyunca Türklükle ilgili makale sayılarının dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Türk Yurdu Dergisi 1911-1912 Yılları Arası 24 Sayı Boyunca, Rusya Türkleri Yazarlarının Yayımlanan Makale Sayıları

Yayımlanan makale sayısı	Yusuf Akçura	Halim Sabit	Ahmed Ağaoglu	Resulzade Mehmed Emin	İsmail Gaspiralı
1. Sayı	1	-	1	-	-
2. Sayı	1	-	1	-	-
3. Sayı	1	-	1	-	-
4. Sayı	1	-	-	1	-
5. Sayı	4	-	1	-	-
6. Sayı	1	-	-	-	-
7. Sayı	1	-	1	-	1
8. Sayı	1	-	-	-	1
9. Sayı	1	-	-	-	-
10. Sayı	1	-	1	-	-
11. Sayı	1	-	1	-	-
12. Sayı	2	1	-	-	-
13. Sayı	-	1	1	-	-
14. Sayı	-	1	1	1	-
15. Sayı	2	-	-	-	-
16. Sayı	1	1	-	-	-
17. Sayı	1	-	-	-	-
18. Sayı	2	-	1	1	-
19. Sayı	2	-	-	-	-
20. Sayı	1	-	-	-	-
21. Sayı	1	-	-	1	-
22. Sayı	1	-	-	1	-
23. Sayı	2	-	-	-	1
24. Sayı	2	-	-	1	-
Toplam	31	4	10	6	3

Tablo 2. Türk Yurdu Dergisinde (1911-1912) Rusya Türkü Yazarlarının İşledikleri Konuların Dağılımı

Rusya Türkü Yazarlar	Makale Konuları	Sayı
Yusuf Akçura	Türk Tarihi, Biyografi,	31
Halim Sabit	Seyahat Anıları	4
Ahmet Ağaoğlu	Türk Tarihi, Türk Dili	10
Resulzade Mehmed Emin	Coğrafya, Etnografya	6
İsmail Gaspıralı	Eğitim, İktisat, Türk Dili	3
Toplam		54

Makale oranı en yüksek olan yazarların (Akçura, Ağaoğlu) ilk iki ciltte Türk toplumuна “*Türkçülük*” ülküsünden önce Türk Tarihi konusunda bir bilinçlendirme başlattıklarını söyleyebiliriz. Rusya Türkü yazarlar; Türk tarihi, seyahat, coğrafya, eğitim, etnografya, ekonomi ve dil gibi konularda öne çıkarak ağırlıklı olarak Osmanlı’da kültürel sahada milli bir farkındalık girişimi başlatmışlardır.

3.1. Yusuf Akçura (1876-1935)

Türk Yurdu dergisinin kuruluşu, faaliyetleri ve yayın politikasında en büyük katkısı olan Türkçülüğün ideoloğu Yusuf Akçura’dır. Yazar, tarihçi ve gazeteci kimliğiyle bilinen Yusuf Akçura, 1879’da İdil(Volga) Nehri üzerindeki Simbir şehrinde dünyaya gelmiştir. Kırım göçmeni köklü burjuva Tatar ailesine mensup olan Akçura, Kazan’ın zengin ve tanınmış “Akçurinler” ailesinden gelir. Babasının ölümünden sonra ailesinin yaşadığı ekonomik sorunlara Osmanlı-Rus savaşı da eklenince 1883’de İstanbul’a göç etmişlerdir. İstanbul’a geldikten sonra Mahmutpaşa Camii yakınındaki bir mektebe başlamıştır. Yedi yaşındayken doktorluğa ve eczacılığa merak salmış daha sonra askerliğe ilgi duymaya başlamıştır. Ailesiyle Aksaray’a taşınınca Askeri Rüştüye’ye kadar Yusufpaşa Mektebi’nde okumuştur.¹³

Akçura, rüştiyede iken ilmihal, Kıraat-ı Türkiye (Türkçe okuma dersi), hüsnihat (güzel yazı sanatı), matematik, Farsça, Fransızca ve resim gibi dersler almıştır.¹⁴ Akçura’nın yaşam ve siyasal fikirleri Osmanlı- Rusya toprakları arasındaki seyahatleri sonucu şekillenmiştir. Gençlik yıllarındaki *Türkçülük* fikirleri eğitimini aldığı İstanbul’daki Harbiye Mektebi’nde gelişmeye başlamıştır.¹⁵ Harbiye mektebindeyken Necip Asım Bey, Veled Çelebi Efendi, Bursalı Tahir Bey gibi yazarların Türkçülüğe dair makaleleri Akçura’yı etkilemiştir. Bunun yanı sıra Akçura’nın en çok da İsmail Gaspıralı’nın *Tercüman* gazetesinden feyz aldığı düşünülür. Bu tesirler ve Akçura ailesinin kökü ve bağları, Yusuf’un daha on, on iki yaşında iken Orta Asya Türklüğünün bir köşesini, kendi ifadesiyle Başkırdistan bozkırlarını görüp, orada biraz çadır hayatı yaşaması, biraz kımız içmesiyle Türkçülük düşüncesini geliştirmiştir.¹⁶

13 Yusuf Akçura, Hatıralarım, Ankara, Hece Yayınları, 2012, s. 29.

14 Akçura, a.g.e, s.38-39.

15 Georjeon, a.g.e., s.20.

16 Akçura, a.g.e., s.101.

Dönemin Genç Türk hareketinden etkilenen Akçura, ikinci sınıftayken bu harekete katılmak suçundan 45 gün prangayla cezalandırılmıştır. 1897’de aynı suçtan Taşkılla Divan-ı Harbine gönderilmiştir. Erkan-ı Harbiye sınıfından ayrıldıktan soran II. Abdülhamid’e suikast gerekçesiyle Trablusgarp’a sürülen Akçura, arkadaşı Ahmet Ferit Bey’le Fransa’ya kaçmayı başarmış ve burada Siyasal Bilgiler okuluna kayıt olmuştur. O dönemde hem Genç Türk hem de Tatar aydınlanma hareketinin liderlerinin Fransa’da bulunması, Akçura’nın siyasal fikirlerinin gelişimine etki etmiştir.¹⁷

Yusuf Akçura, 1908 Meşrutiyetin ilan edilmesi sebebiyle İstanbul’a geri gelmiş, Darülfünun’da ve Mülkiye Mektebi’nde tarih dersleri vermeye başlamıştır. Meşrutiyet’le birlikte toprak kaybeden Osmanlı’da Türkçülük akımı ön plana çıkmaya başlamış, halkçı örgütler ve bunlara bağlı yayınlar dönemin ideolojik merkezleri durumuna gelmiştir. 1908’de Ahmet Mithat Efendi, Necip Asım, Fuat Raif, Rıza Teyfik, Ahmet Ferit ile *Türk Derneği*’ni kurmuştur. Akçura 1911’de dergi müdürü olarak, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali Bey, Doktor Akil Muhtar Bey ile birlikte 17 yıl boyunca *Türk Yurdu* dergisini çıkarmıştır. Türk Yurdu dergisinde edebiyat, sosyoloji, tarih, ekonomi ve eğitim alanının yanı sıra Türk orta sınıfı yaratmak, halkçılık, dinde reform, modern eğitim, kadın hakları gibi kültürel birliği temel alan yazılar ve makaleler yayımlanmıştır. 1912’de ise Akçura, *Türk Ocağı*’nin kuruluşunda yer almıştır.

Akçura’nın temel düşüncesi; Osmanlı’nın bütünlüğünü korumak için garptan feyz alınarak oluşturulan üç siyasi akımın; Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük’ü tahlil ettiği *Üç Tarz-ı Siyaset* (1904) makalesindeki Türkçülük fikirlerine dayanmaktadır. Akçura’ya göre Osmanlı Devletinde ilk olarak *Osmanlılık* siyasetine ait “Osmanlı milleti” fikri benimsenmişti. Avrupa’daki milliyet düşüncesini temel alan bu siyaset II. Mahmut döneminde doğal olarak ortaya çıkmıştı. Milliyet fikri Fransız İhtilali’yle ortaya çıkan soy ve ırktan çok, vicdani isteğe dayanan milliyet kaidesiydi. Padişah ve çevresinde iyi anlaşılmayan bu kaide, farklı tebaaya sahip kişilere serbestlik ve müsavat sağlayarak bir millet tahayyül etmişti. Ancak Akçura’ya göre Osmanlı milleti teşkili, Osmanlı’daki şimdiki sınırları koruyacak mıydı? Cevabı hayır olacaktır çünkü bu karışma ve uyuşmayı Müslümanlar ve Osmanlı Türkleri istemiyordu. Böyle bir şey altı yüz yıllık hakimiyetlerini bitirecekti. Müslümanlar istemiyordu çünkü İslam hem kuvvetli bir dindi hem de gayrimüslimler daima ikinci kademedeydiler. Gayrimüslim tebaada Osmanlı milleti fikrine karşıydı çünkü mazileri, istiklalleri, hükümetleri vardı. Bu siyasetin başarısızlığıyla yine Osmanlılık içinden çıkan *İslamcılık* politikasını meydana getirdi. Müslümanları tek bir millet kaidesi üzerine koymaya çalışan bu sistem de Müslümanları birleştirecekti. II. Abdülhamid bu fikirleri tatbika çalıştı. Ancak gayrimüslimlerin milliyet taassubu yavaş yavaş ortaya çıktığı için böyle bir siyaset mümkün olmadı ve bu halka ters düşüyordu. Son olarak ırk üzerine kurulmuş bir *Türk milli siyaseti* belirdi. Akçura’ya göre bu siyasetin faydaları Osmanlı ülkelerindeki Türkleri hem dini, hem ırki bağlar ile bağlayacak ve hatta diğer Türk unsurları

17 Kemal Şenoğlu, Yusuf Akçura “Kemalizm’in İdeoloğu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2009, s.15.

da birleştirecekti. Ancak bunun hem kolaylığı hem zorluğu vardı. Çünkü ırk üzerine kurulmuş bir Türk siyasi milliyeti meydana getirmek pek yeniydi.¹⁸

İşte bu fikirlerini yaymak için Yusuf Akçura Türk Yurdu dergisinde (1911-1912) yoğun bir çalışma içine girmiştir. Özellikle Osmanlı, İran'ın kuzey ve kuzeybatı bölgeleri, Rusya ve Çin gibi bölgelerde yaşayan Türkler hakkında bilgi toplamaya ve sunmaya büyük önem vermiştir. Bu düşüncesiyle Akçura en azından kültürel bağlamda Türkçülük akımını canlı tutacak fikirlerini Türk Yurdu Dergisiyle hayata geçirmeye çalışır. 24 sayı boyunca 31 makale yayınlayan Akçura'nın dergi de önemle üzerinde durduğu konulardan biri *Türk Tarihi*'dir. İkincisi *Türklerin ve Tatarların yaptığı hizmetler* üçüncüsü ise *Türk dünyası* hakkındaki haberler ve değerlendirmelerdir.

İlk sayılarında itibaren “*Müverrih Léon Cahun ve Muallim Bartold'a göre Cengiz Han*” adlı makalesinde Türklerin ataları hakkında bazı istinatları çürüğe çıkarmak iki tarihçiyi referans alır. Bu makalesini Türk Derneği'nde verdiği bir konferanstan aktarmaktadır. Makalede Türk liderlerinin (Timur, Cengizhan) Batılı ve Doğulu yazarlarca yanlış olarak anlatılmasını karşılaştırmalı tarih bilgisiyle tahlil etmektedir. Ona göre Osmanlı Türkleri, ataları hakkındaki bilgileri bizzat Fars ve Arap medeniyetlerinin tesirine kapılarak kendilerine düşman yabancıların telkini altında muhakeme ettikleri için Cengiz ve Timur gibi başbuğları karşı tahkir ve tel'in etmektedirler. Akçura Cengiz'e- fitne-engiz, Timur'a Pür-şür dedirten ve Tatarları hunharlık olarak vasıflandıran Türklerin kendi atalarına “başkalarının gözünden baktıkları” için kendilerine yabancılaşmalarının sebebinin bu olduğunu göstermektedir. Akçura için milli farkındalık yaratmak suretiyle uyanış sağlamak ve milli bir düşünce meydana getirmenin yolu; tarihi vesikalardan hareket etmektir. Kendi kavmine, ırkına yabancı gözle bakan Türkleri, özlerine döndürmek için kendi akıllarıyla hareket etmesi gerektiğini söyler. Bu yüzden Türkler, atalarının bıraktığı eserler ve belgelerden bizzat kendileri tetkik ve hüküm vermelidir. Akçura konferansta; *Timuçin'in (Cengiz) Zuhuru, Cengiz Han'ın Garba Taarruzu, Dünyanın En Büyük İmparatorluğu, Teşkilat-ı Mülkiyye, Yasak Ve Töre, Teşkilat-ı Askeriyye, Cebe ve İstibdattı, Cengiz İmparatorluğu'nun Taksim ve İnkıraz Esbabı* gibi konularla tarihi tezleri çürüğe çıkarmak için 24 sayı boyunca ayrıntılı izahat vermektedir. Milli bilinçlenmenin ve uyanışın tohumlarının atıldığı bu dönemde Akçura, Türklerin kökenlerinin kaynaklarına inerek bir hatırlatma yapmakta ve milli bir ruh kazandırmaya çalışmaktadır.¹⁹ Yusuf Akçura'nın bilimsel metodolojiyle çalıştığı Türk Tarihi tahliliyle Türk-Tatar-Moğol milletinin nüfusunun geçmişte olduğu gibi bugün de mevcut olduğunu göstererek bir fikr-i milliyet ve milli vahdet düşüncesinin gerekliliğini ortaya koyduğunu görmekteyiz.²⁰

Yusuf Akçura, Türklerin tarihi cereyanlarını tarihi verilerle kanıtlama çabası Türklük düşüncesini sağlam temellere dayandırdığını gösterir. Akçura'nın milli tarih araştırmaları,

18 Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2019, s.17-39.

19 Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Léon Cahun ve Muallim Bartold'a göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu Dergisi*, 1. Cilt (1-2), sayı 1, 17 Teşrinisani 1327/30 Kasım 1911, s.18-20.

20 Akçuraoğlu Yusuf, “Müverrih Léon Cahun ve Muallim Bartold'a göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu Dergisi*, 1. Cilt (1-2), sayı 11, 5 Nisan 1328/18 Nisan 1912, s.178-179.

Türkleri düşünmeye sevk ederek onları zihinsel bir benlik sorgusu içine sokmaktadır. Böylece kolektif zihinsel olarak birleştirme çabasını dergide değindiği “*Türk-Tatar Birdir*” makalesi içinde dile getirmektedir. Akçura’nın bir konferanstan aktardığı bu makalesi, kolektif milli bilinçlenmenin yanı sıra Türk ve Tatarların daima yek vücut olduklarını, Rus medeniyeti içinde öncü ve kadim bir millet olduklarını göstermektedir. Bu düşüncesini büyük oranda İsmail Gaspıralı’dan aldığı bellidir:

“Türk ve Tatarlar, daha doğrusu Türk-Tatarlar bugün bir millettir; bugün ayrı ayrı Türkler, Tatarlar yoktur, ancak büyük bir Türk-Tatar milleti vardır.Türk ve Tatarlar, ne Rusya’da ne de diğer memleketlerde terakki ve inkişafına asla mani olmamışlardır. Bilakis kendileri kurûn-ı ulâda birkaç büyük medeniyet ihdas ettikleri gibi müesses medeniyetlere duhullerinde dahi, dahil oldukları medeniyetin terakkisine ve tealisine hizmet etmişlerdir. Evet efendiler, Türklerin pek kadim bir mazide müstakil bir medeniyetleri vardır. Türklerin bu medeniyeti yakın zamanlara kadar pek az malumdur. Necip Asım Bey’in “En eski Türk yazıtlarında (Kültekin) kitabe ve abideleri bulunmuştur. Bu abidelerin yazılarını Danimarkalı (Wilhem Thomsen) okumaya muvaffak olmuştu. Bu abidelerin zamanı zaman-ı rekzi hicretin asrı ortalarına tesadüf ediyor. Orhun yazıtlarının mükemmeliyeti; lisanın müterakki bir tarz-ı edibane oluşu, yazılarda mündemiç efkâr, Türk kavminin bu pek kadim mazide müstakil ve müterakki bir medeniyeti olduğunu izhar ve ispat ediyor.”²¹

Yusuf Akçura bu makaleyi, 1910’ların ilk yarısı boyunca İstanbul’daki Kırımlı talebeler arasında; öz kimliğin ifadesinde “Türk” mü, yoksa “Tatar” mı isimlerinin kullanılması konusunda beliren münakaşaları²² sonlandırmak üzere yazmış ve birlik, bütünlük çağrısı yapmıştır. Böylece Akçura düşüncesinde Türkler ve Tatarlar arasında kolektif Türkçü bir inanç ve tek bir “Türk” kimliği fikrinin benimsenmesini ortaya koymaktadır. Bu fikir Akçura’nın temel Türkçülüđüdür.

Akçura’nın dergide değindiği bir konu da “*Türk Aleminde*” makalesidir. Türk dünyasında meydana gelen en güncel haber ve durumlara dair bilgiler; özellikle Osmanlı Türkleri, İran’ın Kuzey ve Kuzeybatısındaki Türkler ile Rusya ve Çin’in nüfuz ve istilası altında yaşayan Türklerin yabancı unsurlara karşı verdikleri mücadelelerle Türklüğün durumu ve içinde oldukları tehlikeleri arz etmektedir.²³ Türkçülük fikriyatını güçlendirecek bu yazılar, bir zamanlar Türklere ait olan bölgelerin (İran’ın kuzeyi, Hindistan, Çin) Rusya, Çin ve İngiltere tarafından nasıl gasp edildiğinin bir bilinçlendirmesini yapar. Akçura, bunun sebebini Türklerin kuvve-i hakimesizliklerine (teşkilatsızlık) bağlar. Türkler eğer hakimiyet gücüne sahip olurlarsa “milli geleneklerinin” de devam edeceği kanısındadır:

“Son senelerin, belki büyük asrın vakayii, itirafa mecburuz, Asya’nın efendisi olan Türk ırkının, insanları idare etmek, insanlara hükmetmek dehasına, biraz zaaf göstermiş olduğunu izhar eder:

21 Akçuraoğlu Yusuf, “Türk ve Tatar Birdir, Türkler medeniyete hizmet etmiştir”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 24, 4 Teşrinievvel 1328/17 Ekim 1912, s. 428.

22 Kırımlı, a.g.e., s.196.

23 Akçuraoğlu Yusuf, “Türk Aleminde”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 1, 17 Teşrinisani 1327/30 Kasım 1911, s.20-21.

bugün Çin’de raiyye arasında parlayan ihtilal yangınına bastıramamak, İran’da sahip olduğu memleketin istiklalini hakkıyla müdafaa edememek.....bilinmelidir ki kuvve-i hakimesiz devlet olmaz. Başsızlık devletin, hatta fikr-i devletin nefy ve inkarı demektir. Türklerin en büyük bir kıta-i arza birçok asırlarda hakim olmalarındaki sır, kuvvetli bir başa, itaat ve rabıtalı bir ordu ve memurin heyetine malik olarak, yasak ve töreli, yani kanun ve intizamlı bir cemiyeti teşkil edebilmelerindedir. ...Türklerde hükümdar, bir çok asırların teyidiyle takarrür etmiş bir anane icabı tebea ve memleketi temsil, adeta tescim eder. Turanilerin pek kadim hukuk-i esasiyye nazariyelerinin tamam-ı tatbiki, bugün, meşruti bir devlet olan Japonya’da meşhuttur. Fikrimizde sabitiz: Osmanlı Türklerinde hakimlik ve idarecilik istidadı henüz kamilen zail olmamış ise, milli ananelerinden elbette ayrılmayacaklardır...”²⁴

Akçura için milli ananelerin devamının diğer yolu milli bir eğitimden geçmektir. Bu düşüncelerini İsmail Gaspıralı’nın “usul-ü cedid” yönteminden alan Akçura, dergide “*Emel ve İdeal*” adlı makalesinde bunu dile getirmektedir. Yenileşme hareketiyle eğitim alanında getirilen yenilikleri ve gençlere öğrettikleri milli bilinçlendirme yollarını Türk Yurdu dergisinde de iletmeye çalışmaktadır. Akçura, Türkçü çizgiyi ileriye taşıyacak yolu gençlerde görmektedir. Tıpkı Gaspıralı’nın yaptığı gibi Akçura bu yolun eğitim kurumlarından geçtiğine inanır. Makalede Osmanlı mekteplerinde hocaların ve mürebbiyelerin (tıpkı Rusya’daki medresedeki mollalar gibi) bir gaye-i emelden yoksun oluşlarını milli ideal önündeki en önemli engel olarak görmektedir. Bu yüzden Akçura’nın mekteplerde bir vatan ve millet ideali için bir heyet-i içtimaiyenin oluşturularak bu yoksunluğunun giderilmesi, sağlam ve müspet ideal sahibi kişilerce gençlere bu ideal dairesinde sağlam bir terbiye ve ideali hayata geçirme tavsiyesinde bulunmaktadır. İdeal sahibi bir gençliğin yetişmesini istemesi milli hedefleri içindedir.²⁵ Görüldüğü gibi Akçura, Rusya’da başlayan yenileşme ve uyanışın devamını Osmanlı Türkleri için de istemektedir. Türkçülüğe giden yol bilgiden geçmektedir ve bu milli bir eğitimle mümkündür.

3.2. İsmail Gaspıralı (1851-1914)

Rusya Türkleri arasında en ileri gelen Türkçülerden birisi Kırım’lı İsmail Gaspıralı’dır. Bir mütercimim oğlu olan Gaspıralı’nın annesi Mirza(soylu) ailesine mensuptu. Kırım’daki Müslüman okullarında, Voronej’deki askeri akademi ve Moskova’da Milyutin gimnazyumunda tahsil görmüştü. 1883’te Bahçesaray’da çıkarmaya başladığı *Tercüman*²⁶ adlı gazetesi ile Türklük bilgilerini yayınlamış ve bu gazete ile “usul-ü cedid” fikirlerini yaymaya çalışmıştı. Gazetesinde “dilde, fikirde, işte birlik” şiarını (ilkesini) kullanıyordu.²⁷ Gaspıralı, Türk dili

24 Akçuraoğlu Yusuf, “Türk Aleminde”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 4, 29 Kanunievvel 1327/ 11 Ocak 1912, s.72.

25 Akçuraoğlu Yusuf, “Emel ve İdeal”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 16, 14 Haziran 1328/ 27 Haziran 1912, s.265-269.

26 Tercüman, bir kısmı Türkçe, bir kısmı Rusça yayımlanan Rusya’daki ilk Türkçe gazeteydi.

27 Devlet, a.g.e, s. 193.

fikrine önem veren, Türk dilini milli bir hareket olarak gören ve bunun propagandasını yapan ilk Türkçülerdendir. İsmail Bey, birçok Rus ailesi arasında Panslavistlerin en koyusu olan Prof. Mihail Katkov'un ailesinin çevresinde yer edinmiş ve temaslar kurmuştu. Bu çevreden duydukları onun üzerinde büyük bir etki bırakmış ve Türkçülük fikirlerinin uyanmasına sebep olmuştu. İsmail Bey işte bu yüzden halkı uyandırmak için eğitime yönelmiş ve sırf Türk milletine eğitim sahasında hizmet için kendi başına bir okul açmış ve kendine ait usul-ü cedit yöntemini devreye sokmuştur.²⁸ Rusya'daki Türklerin uyanması için olabildiğince çok çalışmış ve Türklerin kültürel gelişimine eşsiz katkısı olmuştur. Gaspıralı'nın Türkçü fikirleri birleştirici ve arınmış öz Türkçülükten ibarettir. Çeşitli makalelerinden anlaşılacağı üzere:²⁹

1. Mümkün olduğunca Türkçeden yabancı kelimeleri çıkarmak;
2. Yazana da, okuyana da anlaşılması zor gelen Arapça, Farsça tabirleri kullanmaktan vazgeçmek;
3. Mahalli tabirler yerine Osmanlı Türkçesi'ne uymak;

Gaspıralı'nın bu fikirleri, Türk Yurdu dergisinin kuruluş programında kabul edilen risalesinde yayın ilkeleri olarak benimsenmiştir. Türk Yurdu dergisi, İsmail Bey için Rusya dışındaki Türklerin uyanışı için önemliydi. Türk dünyasında eğitime önem veren ve eğitim üzerine faaliyetler yürüten Gaspıralı İsmail Bey, öz bir Türkçülük programının bilgiden geçtiğini kavrayan bir münevver olarak Türk Yurdu dergisinde de en önemli ihtiyacın yine mektep ve marifet olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden dergide eğitimin önemini şöyle dile getirmiştir:

“Hâkim bir milletin mahkûm düşmesi, mahkûm bir milletin yok olması mektepsizlikten ileri gelir. İşte bu mâlumları ilâmdan muradım- zaman bizi beklemiyor, hiç durmadan gidiyor, acele davranalım demektir. Bundan on beş, yirmi sene sonra Türk yurdunda okuyup yazmak bilmeyen bir Türk oğlu, bir Türk kızı kalmamak lazımdır”³⁰

Gaspıralı'ya göre eskinden Türkler birlikteliklerini kan içip, ata binme kardeşliğiyle sağlarken, şimdi birleşmelerini ve kardeşliklerini sözleşip okumak ve okumaya bel bağlamayla yapmalıdırlar. Böylece oluşturacakları bu “maarif ordusu” ve bu ordunun neferleri olan “milli muallimler”le yükselmeli ve ilerlemelidir.³¹ Bu yüzden Gaspıralı için Türkçü bir cereyanın yolu “milli bir eğitim ve eğitim kurumlarıyla” terbiye edilmiş gençlikten (kız ve erkek ayırt etmeden) geçmektedir. Milli eğitimle yetiştirilmiş gençler için de iki yol gereklidir;

“Birincisi çocuk çoluğa okuma yazmakla beraber, dinen mükellef olduğu basit şeyleri bildirmek; gündelik hayatına kifayet edecek derecede hesap öğretmek ve azıcık fenni ve edebi malumat verip çocukta dikkat ve mütalaaya heves uyandırmaktır. Eğer ibtidaiyye mektebi buna muvaffak olursa pek büyük hizmet etmiş olur. İkincisi, mükemmel ibtidai tahsilidir

28 Kurat, a.g.m, s.112.

29 Devlet, a.g.e, s. 27.

30 İsmail Gaspıralı, Talim ve Terbiye “Türk Yurducularına”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1 (1-2), 9 Şubat 1327/22 Şubat 1912, sayı 7, s. 109.

31 Gaspıralı, a.g.m., s.109.

ki bundan maksat şakirtlerin fikrini hayali tenvir etmek, onları fûnûnun mukaddematıyla aşinalaştırmak, bazı iş ve sanatlara da alıştırmaktır.”³²

Türk diline önem veren ve milli maarifin ilerlemesini bir vazife gibi gören Gaspıralı’ya Yusuf Akçura Türklerin büyük muallimi, milliyetperveri ve müverrihi olarak bakmaktadır. Türk Yurdu dergisinin “*küçük kardeşi*” olmakla iftihar edinilen ve bu asırdaki milli uyanışın lideri olarak görülen Gaspıralı, Türk dünyasının milli sefaletini görmüş ve bu cihetle Rusya’da, Osmanlıda, Asya’da her yerde sade, açık ve herkesin anlayabileceği bir dille Türklerin dimağlarında Türklük bilgisini anlayacak bir kalem kullanmış ve eğitim yuvalarının ıslahı için çalışmıştır. Gaspıralı’nın bu yeni fikirleri Türklüğün kaynağını temsil eden Türk Yurdu dergisine de yansımış ve “dil, fikirde, işte birlik” ilkesiyle eğitimde eski usule açtığı savaşı kazanarak Türk dünyasına ve milli duyguların kazandırılmasına yaptığı katkılar onu milli uyanışın sembolü haline getirmiştir. Gaspıralı Rusya’da başlayan milli mücadele faaliyetleri ve Türk dünyasının münevverleri hakkında örnekler vererek milli uyanış yolunda başlattıkları yenileşme hareketinin Osmanlı Türkleri içinde başarıya ulaşacağına inanmıştır. Dergideki Rusya Türkü münevverleri ve Osmanlı Türkü aydınlarının fikirlerinde milli lider İsmail Gaspıralı’nın büyük etkisi vardır.

3.3. Halim Sabit (Şibay) (1883- 1946)

Kazan’ın Simbir vilayetinde doğan Halim Sabit (Şibay), Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e geçen nesilden; “Sebilurreşat”, “İslam” ve Hikmet gibi dergilerde makale yazan, ateşli yazarlar ve ileri Türkçüler arasında aynı zümreye giren bir aydıdı.³³

Halim Sabit, dinin sosyal hayattaki önemini çok iyi kavrayan, Türk milletinin yükselmesi için toplum yapısının temelini oluşturan ahlak prensiplerinin açıkça teşvik edilmesinin gereğine inanmış bir münevverdi. Yetiştigi çevrede Türklerin hayat mücadelesinde en büyük dayanak noktası teşkilatta esasen dinle milliyet meselelerini birbirinden ayrılmayacak şekilde birleştirmiş bulunuyordu; zira İslam dini adeta Türk milletinin “hikmet-i vücudu” idi. Bundan dolayı Halim Sabit, dinle milliyet arasında ayırım yapmayı Türk milletinin tarihi ve kültürel gerçekleri bakımından yanlış bulmuş ve bunun tartışılmasını dahi gereksiz bulmuştur. Halim sabit, uzun dini tahsili sayesinde İslamiyet ve özellikle İslam tarihi ve fıkhi üzerine derin bir ilme sahip olmuştur. Temel kaynaklara dayanarak kaleme aldığı makaleleri ve ansiklopedi maddeleri onun bu alandaki gücünü ortaya koyacak niteliktedir. İslam âleminin içinde bulunduğu kötü durum sebebiyle dine yeni manalar, yeni vazifeler yüklemiştir.³⁴

Halim Sabit’in Türk dünyasına katkısı onun Türk yurtlarına yaptığı uzun seyahatleri sonucu olmuştur. Türk topluluklarını incelediği gezisini Türk Yurdu dergisine gönderdiği “*Altaylara Doğru*” yazı başlığı altında vermektedir. Halim Sabit gezi amacını şöyle açıklar:

32 Gaspıralı, a.g.m., s.110.

33 Hilmi Ziya Ülken, Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992, s.394.

34 Ali Birinci ve Tüba Çavdar, “Halim Sabit”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. 15, s. 337. URL: www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=150337, Erişim: 05.02.2021.

“Yedi sene evvelsi bulunduğum yerin darlığından bıkararak, usanarak geniş bir muhitte serbestçe bulunmak, ruhumda vücudunu hissettiğim bazı istidatların inkişafı çarelerini aramak, hülâsa o vakitler kendimde göremediğim büyüklüğü kazanmak... için şu deniz üzerinden şimdi müteveccih bulunduğumuz istikametini aksi tarafına doğru ilerliyordum. Gönülümde büyük bir ümit yaşıyordu. O vakitler, denizin öte taraflarında emelim beni beklemekte olduğuna itikat ediyordum. Nail-i Feyz ü fazilet olacaktım: Manevi küçüklükten kurtularak milletime hizmet etmek için, istihkak, ehliyet kesbedecektim...”³⁵

Halim Sabit’in seyahatinde en çok iki şey dikkatini çekmiştir; Türklerin medreseler, mektepler (usul-u cedide göre), kütüphaneler tesis etmesi ve mecmualarının sade, açık Türkçe yazılan risaleleriyle milletin en gerekli ihtiyaçlarını ifa etmeleri,³⁶ İkincisi bir köyde iken medreseleri, gazeteleri ve risale okuyanları olmamasına rağmen Türkiye’yi, İstanbul ahvalini ve konuştukları Türk dilini ona sormalarıdır. Bu hislerin onlara nereden ulaştığına şaşırın Sabit, bunun bir kan kardeşliği mi, yoksa bir gönül kardeşliğini olduğunu sorgular. Gezi sırasında Osmanlı Türklerinin varlığına dair bilgileri olan Türklerin kendi soydaşlarına duydukları muhabbet aslında umut vericidir.

Bu yüzden Sabit, Çin ve Rusya’nın belirsiz bir sınırla ayırmak istediği Türklerin yurtlarını gezerek burada yaşayan Türklerden bhaber yaşayan soydaşlarına (Osmanlı Türklerine); Altındağ’ı eteklerinde yaşayan Türklerin neler görüp geçirdikleri, Osmanlı Türkleri hakkında neler düşündükleri, yaşamları ve okullarına dair bilgileri aktarmaya çalışmaktadır. Halim Sabit, Türkler-arası bir bağ kurmak için, Karadeniz’deki Odesa, Simbir, Samara, Omski, Çelaninski gibi şehirlerden başlayıp Türklerin ana vatanına Asya’ya geçerek Sibiryalı Türk ve Kazak kardeşlerinden, Altındağ’ının saf ve parlak muhitinde kımız içerek, eski Türk kahraman destanlarını dinleyerek, karşılıklı kardeşlik duygularını, sevgilerini ihsas ederek, onların sade ve güzel hayatları ve tarihi hakkında bilgi vererek bir yolculuk yaptırır.³⁷ Amacı Türkler-arası kolektif bir zihin hareketi yaratmaktır.

3.4. Ahmed Ağaoğlu (Agayev) – (1869-1939)

Ahmed Bey Ağaoğlu (Agayev), Türk milliyetçiliği fikrine Şeyh Cemâleddin Afganî gibi bütün Müslümanların hatta bütün Şarklıların hayat, saadeti istiklali ve istikbali kaygısıyla birkaç merhaleden (aşamadan) geçerek vasıl olmuş bir münevverdir.³⁸ Azerbaycan Türkü Ahmed Ağaoğlu, Fransa’da hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Azerbaycan’da Rus hükümetine karşı mücadele ederken, bir yandan Türk birliği fikrini aşılama çabıydı. Stolıpi irticası Ahmed Ağaoğlu’nu Türkiye’ye kaçmaya mecbur etmişti.³⁹ Ağaoğlu Ahmed Bey birçok Türkçü gibi ilk önce İslam’ın ıslahı meselesiyle meşgul olmuştur. Bir taraftan *İrşad* gazetesini çıkarırken,

35 Halim Sabit, “Altaylara Doğru”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 12, 19 Nisan 1328/2 Mayıs 1912, s.199.

36 Halim Sabit, “Altaylara Doğru”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 13, 3 Mayıs 1328/16 Mayıs 1912, s.225.

37 Sabit, a.g.m, s.197.

38 Akçuraoğlu, a.g.e., s.440.

39 Devlet, a.g.e., s. 195.

diğer taraftan da Gaspıralı'nın neşrettiği esaslı fikirleri hayata geçirmek için çalışmıştı.⁴⁰ İrşad gazetesi Azerbaycan Türklerinin uyanışında milli düşünceyi zayıflatan Sünni-Şii ihtilafına ve Türkleri hakimiyeti altına çalışan bu mezhebin zararlarını anlatmaya çalışan bir gazeteydi. Ağaoğlu bu gazeteyle Kafkas Türklüğünde vahdeti (birliği) ortaya çıkarmaya en çok çalışan gazetecilerden biriydi. Ağaoğlu, Kafkas, Hayat ve Kaspi gazetelerinde de muharrirlik ettiği gibi Azerbaycan Türklerinin hukukunu müdafaa ve menfaatine hizmet etmek için çabalıyordu.⁴¹

Ahmed Ağaoğlu'nun yazı ve yayın kadrosunda bulunduğu gazeteler, zaman içinde Türk dilinin sadeleşmesi ve Azerbaycan Türklerinin modernleşme biçimi üzerine yapılan tartışmaların da zemini olmuştur; Ağaoğlu'nun basın alanındaki öncü girişimleriyle yazı dilinde sadeleşme ve Osmanlı Türkçesinin benimsenmesi doğrultusunda ilk örnekler görülmeye başlamıştı. Hüseyinzade Ali, edebiyat dili olarak, seçkin niteliğiyle göze çarpan Osmanlı Servet-i Fünun dilini tercih ederken üslup arayışından uzak pratik kaygıları ve halkçı eğilimleri Ağaoğlu'nu daha yalın ve anlaşılabilir bir Osmanlı Türkçesi kullanmaya yöneltmiştir.⁴²

Hayatında başlıca üç devir ve üç hâkim fikir görülen Ağaoğlu, daha çok etkisi altında kaldığı fikirleri, taşıyıcı bir özelliğe sahiptir. Bu bakımdan Rusya devresinde Rusya Müslümanlarının birleşmesini ve ilerlemesini savunmuş, oradaki çalışmaları zorlaşır İstanbul'a geldiğinde, devrin İslâmcı yayın organı Sebîlürreşad kadrosu içinde yer alarak bu istikamette yazılar yazmıştır. İslâmcı yanının ağır bastığı bu devreden sonra İttihatçılarla tanışması ve onların yayın organlarında yazılar yazmasıyla onun Türkçülük tarafı ortaya çıkmıştır.⁴³

Ağaoğlu'nun bu tutumu Türk Yurdu dergisinde de devam eder. "*Türk Alemi*" adlı makaleleri, Türk dünyasının mezhep farklılığı dolayısıyla Türklerin parçalanmasından duyduğu endişe ve çözüm yollarını içeren tespitlerinden oluşur. Türk dünyasına dair tespitleri özellikle Türklük fikirleri açısından önemli bir aşamadır. Türk-İslam anlayışı yerine daha çok Türklerin kimliğini ve tarihini öne çıkaran Pantürkist bir milliyetçiliğe sahiptir. Ağaoğlu'nun düşüncesi, İslamiyet ve Türklük akımı tabirlerini ayırır ve birbiri içine karışmış tüm Türk ve Müslümanları kapsayan siyasi bir mana kullanmayı reddeder. Böylece Ağaoğlu, İslamiyet ve Türkçülük fikirlerini iki ayrı düşünce olarak ele almış ve arınmış bir milliyetçi düşünceye sarılmıştır. Bu düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:

"Biz "İslamiyet cereyanı" dediğimizde, İslamiyet'e mahsus medeniyetin ihya, tecdit ve tesisini, "Türklük cereyanı" dediğimizde Türklere mahsus yani Türk rengi ile renklenmiş, Türk ruhu ile ruhlanmış, Türk boyuna Türk tarz-ı maişetine göre biçilmiş tesis edilmiş bir medeniyeti nazara alıyoruz."⁴⁴

40 Yusuf Akçura, Türkçülüğün Tarihi, s. 235.

41 Akçuraoğlu, a.g.e., s.450-451.

42 Ufuk Özcan, Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s.55.

43 Nuri Yüce, "Ahmet Ağaoğlu", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, s.464.

44 Ahmed Agayev, "Türk Aleminde-5", Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 7, 9 Şubat 1327/22 Şubat 1912, s.111.

Bu ayrıma rağmen Ağaoğlu milliyetçiliğinin İslam'a zıt bir şekil olmadığını ispat için Ernest Renan'ın kavmiyetçi milliyetçiliğini referans alarak göstermek ister. Böylece kavmiyetin amillerini; lisan, din, adet ve akideler, müşterek tarih, müşterek vatan ve müşterek mukadderattan (kader) teşekkül ettiğini şöyle izah eder:

“Kavmiyet insanın ilk defa anne kucağında işitmiş olduğu ninnilerden, ilk defa dili açılarak söylemiş olduğu hecelerden, o uzun uzun aylarca heceleyerek telaffuzuna muvaffak olamadığı kelimelerden, dadılarından, dedelerinden, ihtiyar baba ve annelerinden bir telaş-ı müteheyyiç ile dilemiş, öğrenmiş olduğu dualardan, efsanelerden, ilk kere diz çökerek etmiş olduğu dualardan, ateşin bir intizar ile bekleyerek geçirmiş olduğu bayramlardan, merbut olduğu muhite mahsus adet ve itiyadattan, içinde büyümüş olduğu sokaklardan, oynanmış olduğu oyunlardan, sıraları üzerinde sürünmüş bulunduğu mekteplerden, muhitinin irae etmiş olduğu izlerden, ecdadının geçirmiş olduğu tarihten, kendisini muhitinde bulunan başka insanlara rabteden maddi ve manevi alakalardan tahsül eder.”⁴⁵

Ancak Ağaoğlu, dinin kavmiyetin bir parçası olmasına rağmen tezat bir şekilde, İslam dinindeki mezhepçi çatışmaları Türkler arasındaki ayrılığın birinci sebebi olarak görmektedir. Mezhepçilik, Türkler arasında hem siyasi bir ayrılığın hem de kavmiyetin bilinmesini engelleyen bir yoksunluğun sebebidir. Böylece mezhepçilik yüzünden kendi bölgesinin esiri haline gelmiş Türklere Ağaoğlu, mezheplerden sıyrılmış bir Türklük fikri aşlamak ister. Derginin ilk sayısında Türk dünyasının geniş sınırlarını belirleyerek birbirlerinden bihaber yaşayan Türkler arasında gelişmeyen milli fikirlerin sebeplerini şöyle açıklar:

“Türk âleminin hududunu yalnız Türk unsurunu havi (kapsayan), medeniyeti, Türk hayatı, Türk tarzı manşei (kaynak, köken) ile geçinen memalik (ülkeler) dairesinde arayacağız. Bunun için kısa yol olarak Balkan Dağları'nın en yüksek bir zirvesine çıkıp oradan karşımızdaki şarka doğru bir nazar atfedeceğiz. Hayalen durduğumuz noktadan Karadeniz'e doğru bir hat çizeceğiz. Sonra bu hattı Kırım Yarımadası'nın cihet-i şimalisinden (kuzey yönü) Kafkasya Dağlarının cihet-i cenubisine (güney yönü) doğru götürüp Bakü, Derbend tariki (yolu) ile Hazar Denizi'nin cihet-i şimalisinde vaki Hacı Tarhan (Ejderhan)'a ulaştıracacağız. Oradan Azerbaycan'ı geçeceğiz oradan Anadolu'ya geçerek Bağdat ve Musul yolu ile Suriye ve oradan Adalar Denizi'ne geçerek yine Rumeli'ye ve bulunduğum noktaya geleceğiz. İşte size Türk dünyası. Osmanlı Türkleri Kafkas Türklerinden, Kazan Türkleri, Azerbaycan Türklerinden, Azerbaycan Türkleri ise Semerkand Türklerinden ve Semerkand Türkleri de Kolça Türklerinden ayırdırlar (habersiz). Bunların nedeni ise mezhep ihtilafı (ayrılığı, anlaşmazlığı), siyasi ayrılma (İnfirak) ve milli bilincin yoksunluğudur. Mezhep ihtilafı ve fikir ihtilafı karşı tarafın buğz (nefret) etmesine neden olmuştur. Tüm bu sebeple Türk lisanının unutulmasına sebep olmuştur.”⁴⁶

Böylece milli bilincin yoksunluğuna sebebiyet veren mezhepçilik, Türklerin kendilerini birleşmiş bir kavim olarak görülmesini engelleyen en önemli aşamadır. Bir kavmiyet cereyanı

45 Ahmet Agayev, “Türk Âlemi- 6”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 10, 22 Mart 1328/4 Nisan 1912 s. 161.

46 Ahmet Agayev, “Türk Âlemi”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 1, 17 Teşrinisani 1327/30 Kasım 1911, s. 5.

teşkili için kendi dil, edebiyat ve milli geleneklerini unutan Türkleri Ağaoğlu, milli bir bilincin varlığıyla bu yeni asır içinde yeninden tahayyül etmek için çalışır. Yazılarında İran ve Batı devletlerinden kıyaslamalar yaparak Türklerin her türlü teşebbüste daima ileri gitmeye müsait olduğunu vurgulamış, Türk ilim, bilim ve sanatıyla ticaretiyle daha pek çok asırlar yaşayacağına, Türklüğün parlak istikbalinin çok yakın olduğuna inanmıştır.⁴⁷

Türkçü fikirlerin, Türk dünyasındaki gelişimi farklı zamanlarda ve farklı alanlarda cereyan etmiştir. Bu dönemde Rusya Türkleri Türkçü fikirlerin ilk ortaya çıkışına dair bilgi üretmek için çalışmışlardır. Türkçü literatür Osmanlı için Avrupa siyasetinin yükselişi ve milliyetçilik fikirleri etkisiyle sadece edebiyat, filoloji ve felsefe alanında gelişmiş ancak Osmanlı Türkleri bunların varlığını tam olarak anlayamamışlar ve ruhlarına sindirememişlerdir. Ancak Rusya Türklerinde “münevver bir sınıfın varlığı” ve “basın faaliyetleri” dolayısıyla Osmanlı’ya nazaran daha erken bir Türkçülük akımı belirmiş, daha iyi anlaşılmiş ve uygulanmıştır. Ağaoğlu, Rusya Türklerinin Türklüğe katkılarını şöyle izah etmektedir:

“Türklük cereyanını vücuda getiren amel (etken) ve sebeplerin kâffesi (tamamı) her yerden ziyade, Rus Türkleri’nin içinde tesir etmiştir. Bugün Kafkasya’da, Kırım’da, Kazan’da, Orenburg’da yeni nesil, genç ve münevver sınıf, darülfünun vesair mekatib-i âliye (yüksekokul) talebesi, gazete muharrirleri Türklüğün ileri gitmesine bütün kuvvetleri ile çalışıyorlar. Gayet tabii olan kavmiyet efkâr ve hissiyatı her yerde göstermiş olduğu füyuzâtı az bir zaman içinde Rusya’nın Türkler ile meskûn olan kıtalarında da gösterdi... Mekteplerde tedrisat sırf Türk lisanında icra ediliyor. Aynı zamanda bu kıtada mükemmel bir Türk matbuatı vücuda getirildi. Şu saiklerin neticesi olarak bir Türk edebiyatı tenemmüv (büyüyüp gelişme) etmektedir. Türkçülük cereyanı Kafkasya’da olduğu gibi Kırım, Kazan, Orenburg ve Hacı Tarhan (Ejderhan)’da da kendini gösterdi. Diğer taraftan Türkistan ve Sibiryayı da istila etti.”⁴⁸

Ağaoğlu genel olarak Türklere Türk kültürünü, tarihini, Türk dilini ve Türk medeniyetini hatırlatarak vahdetçi bir Türkçü anlayış geliştirmek istemektedir. İleri sürdüğü görüşler sebebiyle Osmanlıcı ve İslamcı fikir münakaşasına giren Ağaoğlu milli tarih anlayışıyla Türk milletine hizmet etmek ve Türklüğü ön plana çıkarmak arzusundaır.

3.5. Rezulâde Mehmed Emin (1884-1955)

Dünyada milli uyanış cereyanlarının klasik görünümlü Kafkasya Türklerinde de ilk olarak dinde bir uyanış neticesinde gerçekleşmişti. Mücadelelerde matbuatın ve edebiyatın dine muhalif değil ancak ona mutabık olduğunu vaaz eden daha yenilikçi, mücadelecı din alimleri vardı. 20. yüzyılın sonlarına kadar İran’da Şii dünyasını kuvvetlendiren Babiliğin Şarki Kafkasya’daki Panislamist etkisi bütün Rusya Türklerinin düşünce sistemine sirayet ediyordu. Ancak 1905’ten sonra kendilerine ait edebiyat, tiyatro, şiir, musiki gibi bahisler azda olsa milli uyanışın ilk

47 Ağayev, a.g.m., sayı 1, s. 31.

48 Ahmed Ağayev, “Türk Âlemi-4”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 5, 12 Kanunısani 1327/ 25 Ocak 1912, s. 82.

emarelerini veriyordu. Balkan Slavlarının iltizamı, Rusya ve Kafkas Türklerinde derin bir hiss-i milli uyandırıyor. Hilal-i Ahmer (Kızılay) faydasına iane (yardım) toplamak, milli bir nümayiş (gösteri) halini alıyor, Türk gençleri gönüllü olarak Türkiye'ye firar ediyorlardı. Türkiye ve Rusya'da olduğu gibi Kafkasya'da basın faaliyetleri gelişirken milli dil, ırk, kültür hadiseleri cereyan ediyordu. Böyle bir dönemde Türk Yurdu dergisi Rusya Türkleri arasında olduğu gibi Kafkasya'da da büyük rağbet görüyordu. Milliyet prensibi, Türk birliği ve Türklük davası ile neşredilen Açık Söz gazetesinin Müsavat Halk Fırkası'yla hareketi, Türklüğe siyasi bir nitelik kazandırıyor.⁴⁹

Daha sonra Müsavat Halk Fırkası başkanı olan Azerbaycan milli hareketinin lideri Resülzade Mehmet Emin Bey de henüz genç yaştaiken gazeteciliğe başlamış, Şark-i Rus, Terakki, Hayat, Füyuzat, Yeni İran gibi gazetelerde Azerbaycan'ın milli menfaatleri için çalışmış bir aydındı. 1905'te Çarlık rejimine karşı başlattığı mücadelelerinden dolayı Türkiye'ye kaçarak 1913'e kadar burada kalmıştı. Kaldığı süre boyunca Azerbaycan milli hareketini burada idame ettirmeye çalışan Resülzade, Türk Yurdu dergisi ve buradaki Rusya Türkleriyle ilişki içinde olmuştu. Dergideki makaleleri coğrafya ve etnografya başlığı altında İran milletine mensup Azerbaycan Türklerinin toplumsal ve ekonomik yaşamı üzerine verdiği bilgilerden oluşmaktaydı.

Resülzâde Emin Bey, İran'ın İngiliz ve Rus himayesine girme tehlikesi bulunan Azerbaycan Türklerinin coğrafyası, siyaset hayatı, nüfus oranı, mesleki yaşamları ve tarihi hakkında da bilgiler vererek Türk dünyasında bir kamuoyu oluşturmayı amaçlamıştır. Resülzade makalesinde Azerbaycan milli şuurundan önce Azerbaycan Türklerinin siyasi mevkilere gelmelerine rağmen İran etkisinden bir türlü kurtulamadıklarını ve Türklüklerini icra edemedikleri bilgisine dikkat çekmektedir. Azerbaycan Türkleri İran'da büyük hizmetler ifa etmelerine rağmen bu toprakların hakimi olamamışlardır. Özellikle İran'ın uyanışına ve modernleşmesine hizmet eden Azerbaycan Türklerinin tüm bu hizmetlere rağmen Osmanlı veya Rusya Türkü münevverleri gibi Türklük namına hareket etmemişlerdir. İran gölgesinde yaşayan, kendini feda eden Türkler Türklüklerini düşünmek yerine bütün fedakarlıklarını İranlılık ve vatan-ı müşterek namına icra etmişlerdir.⁵⁰ Resülzâde bu durumdan şöyle hayıflanmaktadır:

“Bütün İran'da tedrisat hep Farsî'dir; yazıp okumak hep Farsî öğrenmekten ibaret; okuyup yazabilen bir İranlı Türk, Farsice okur ve Farsice yazar. Bir Türk her ne kadar alim olsa da, Türkçe yazmaz ve Türkçe'yi müşkülâtle okur. Hususi ve ticaret mektupları da hep Farsicedir. Hatta şehirde çalışan garip bir köylü kendi ahvalinden haber vermek istediği zaman köşe başında oturan mirzalara müracaat eder, para verir, mektup yazdırır. Okuyup yazmak bilmemesinden dolayı kendi ailesiyle haberleşmek için yabancı birisinin vesatına muhtaç olan avam köylü mirzaya tabii Türkçe söyler. Fakat sokak mirzası onun dediklerini tercüme ederek Farsice yazar. Sonra mektup köye gider ve köy imamı tarafından yine okuyup yazmak bilmeyen mürselün-ileyhine okunur ve tercüme edilir. Hulasa, Arapça nasıl bir lisan-ı dini

49 Akçuraoğlu, a.g.e., s.533.

50 Resülzâde Mehmed Emin, “İran Türkleri-4”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 21, 23 Ağustos 1328/5 Eylül 1912, s.350.

ise Farisice de o derece salahiyet ve nüfuzu haiz lisan-ı tarihidir. Türkçe konuşulur, Türkçe nutkedilir, Türkçe vaazlar söylenir...Fakat yazıya gelince hep Farisi kesilir.”⁵¹

Böylece uzun süre İran etkisinde kalan Türkler, matbuat alanında bile kendi diline, yazısına yabancı kalmıştır. Türkçe yazıp okumanın önemine dikkat çeken Resülzâde'nin Türk Yurdu'ndaki Azerbaycan Türklerinin hayat-i içtimayilerine dair bilgileri 6 makalesi boyunca devam etmektedir.

Sonuç

Türklük fikirlerinin ortaya çıkışı, gelişimi ve temsil edilebilirliğinde Rusya Türklerinin büyük bir payı vardır. Rusya'da başlayan milli hareketin bir uzantısı olarak Türklük fikirlerinin 1911'den sonra Türkiye'de teşkilatçı bir yapı içinde vücuda gelmesiyle milli bir uyanış ve Türk kimliği inşa etme girişimi de bu dönemde şekillenmeye başlamıştı. Türkçülüğün entelektüel bir sınıf tarafından siyas-i milli fikir hareketi husule getirmeleri ve Türk toplumuna yönelik reformist düşünceleri gelecekte Türk halkları için milliyetçi sahanın doğuşuna temel olmuştur. Bir Türk benliği oluşturmayı amaçlayan Rusya Türkü aydınlarının Osmanlı Türkü entelijansiyasıyla münasebetleri Türkçü fikirlerin daha geniş sahalarda taraftar bulmasını kolaylaştırıyordu. Rusya Türkleri II. Meşrutiyetin verdiği özgürlük ortamıyla birlikte Türkler arasında milli bir ruhun varlığı hissiyle, kamuoyunu bilgilendirme girişimini başlatmışlardı. Türk Yurdu dergisi de bu ortaklığı tescil eden bir yayın platformuydu.

Türk Yurdu dergisinin misyonu, Türk dünyasından haberler ve Türkiyat çalışmalarıyla Türk halkını Pantürkizm çizgisinde aydınlatmak idi. Bu bağlamda derginin ilk iki cildi incelendiğinde Rusya Türkü yazarların Türk tarihi, seyahat, coğrafya, eğitim, etnografya, ekonomi ve dil gibi konularda öne çıkarak ağırlıklı olarak Osmanlı'da kültürel sahada milli bir uyanışı başlattıklarını söyleyebiliriz. Osmanlı'da milliyetçi hareketlenmelerin (Balkan Savaşları) olduğu bir döneme denk gelen bu yazıların, milli şuurun yükselmesi suretiyle milli bir kültürlenmeyi amaçlandıklarını görüyoruz. Milliyet duygusunun gelişmesi için çalışan Rusya Türkleri, Türkler-arası bilişsel bir mili birlik ve benlik fikrini destekleyecek bir Türklük duygusu tahayyül ediyorlardı.

Bu bağlamda çalışma kapsamımız boyunca Türk Yurdu dergisinin 1911-1912 yılları arasındaki 24 sayı incelenmiş ve bu sayılar boyunca Rusya Türklerinden; Yusuf Akçura, İsmail Gaspralı, Halim Sabit, Ahmed Ağaoğlu (Agayev) ve Resulzade Mehmed Emin gibi yazarların makalelerinin mevcut olduğu görülmüştür.

Dergideki yazıların konuları bağlamında Rusya Türkü yazarları, Türk milli bilincinin ve uyanışının bir hareket olarak algılanmasını sağlayan ilk öncülerini olarak görebiliriz. Yazarlar dergide genel olarak Türk tarihi ve Türk dilinin ortak yönlerine dikkat çekerek “tek bir millet efradı” bilincini yaymışlardır. Dergide ele alınan konular, ilk olarak Türk tarihiyle ilgili

51 Resülzâde Mehmed Emin, “İran Türkleri 5”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 22, 6 Eylül 1328/ 19 Eylül 1912, s.359.

yazılardan oluşmakta bu da Türk halkına Türkçülüğün mefkure (ülkü) olarak aktarılmasından önce, Türk dünyasının durumu hakkında bilgiler verilmesi suretiyle Türklüğün ontolojik verisini gösterme amacındadır. Milli kimlik politikalarının kaynağı tarihi epistemeye dayanmaktadır. Bu yüzden tarihle ilintili dinine bakılmaksızın milli bir kimlik bilincini destekleyen dergideki yazılar Türk milliyetçiliğinin gelişimi açısından önemlidir.

Yusuf Akçura'nın dergideki yazılarının çokluğu diğer Rusya Türkü yazarlarına göre daha fazla olduğu görülmüştür. Genel Türk tarihi bilgisi içeren Yusuf Akçura'nın yazıları , İsmail Gaspralı'nın öz Türklük fikirlerinden izler taşımaktadır. Akçura'nın amacı tarihi bir şuur yoluyla Türklerin Arap, Fars ve diğer yabancı tesirlerden kurtulup milli bir farkındalık yaratmaktır. Akçura'nın yazılarının önemli bir özelliği Türkleri kolektif zihinsel olarak birleştirmek için Türkçü düşüncenin temelini gerçek verilere dayandırması ve bilimsel bilgiye önem vermesidir.

İsmail Gaspralı, milli bir cereyanın bilgiden geçtiğini kavramış ve dergide vurguladığı milli şuurun yolunu ancak eğitim ve eğitim kurumlarıyla terbiye edilmiş gençlikte görmüştür. Ahmet Ağaoğlu da tıpkı Akçura gibi Türk dünyasıyla ilgili yazılarını daha politik bir dille yazmış, Türk dünyasında yaşanan parçalanmaların ve geriliğin sebebinin mezhepçilik olduğunu göstermiş ve kolektif Türklük inancını yaymaya çalışmıştır. Resülzâde Mehmet Emin ise milli bir uyanış örneği göstermesi açısından Azerbaycan Türklerinin İran tesiriyle yaşadıkları benlik kaybını ortaya koyarak milli bir uyanış aşılama istemiştir. Halim Sabit'te yaptığı seyahatlerle Türk coğrafyası hakkında tafsilatlı bir gözlemlerle Osmanlı Türklerine diğer bölgelerde yaşayan Türkler hakkında bilgi almalarını sağlamıştır. Osmanlı Türklerine zihinsel bir aktivite yaptırarak kendi ırkdaşlarının neler görüp geçirdikleri, Osmanlı Türkleri hakkında neler düşündükleri, yaşamları ve okullarına dair bilgilerle karşılıklı kardeşlik duygularını pekiştirmek için hizmet etmiştir.

Rusya Türkleri Osmanlı topraklarındaki bu dergiyle genel anlamda hem diğer topraklardaki Türklerin hem de Osmanlı topraklarındaki Türklerin uyanışlarını kolektif bir zeminde milli bir kimlik ve ruhla sağlanabileceğini görmüşler ve Türk tarihinden örneklerle milli bir kamuoyu oluşturmayı amaçlamışlardır. Görüldüğü üzere dünyada milliyetçi çalkantıların yükseldiği bir dönemde Rusya Türkü yazarlarının fikirleri, milli bilinçlenmeyi sağlayan ve Türklüğü öne çıkaran ilk kaynaklar olması bakımında önemlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Akçuraoğlu, Yusuf: Türk Yılı 1928, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009.

Akçura, Yusuf: Hatıralarım, Ankara, Hece Yayınları, 2012.

Akçura, Yusuf: Türkçülüğün Tarihi, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2015.

- Akçura, Yusuf: Üç Tarz-ı Siyaset, Ankara, Ötüken Yayınları, 2019.
- Devlet, Nadir: Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Georgeon, François: Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri “Yusuf Akçura” 1876-1935, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Güngör, Ebubekir: Türkistan’da Fikir Akımları, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Kırımlı, Hakan: Kırım Tatarlarında Milli kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- Nadir Devlet: Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.
- Özcan, Ufuk: Ahmet Ağaoğlu ve Rol Değişikliği, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2010.
- Şenoğlu, Kemal: Yusuf Akçura “Kemalizm’in İdeoloğu, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2009.
- Ülken, Hilmi Ziya: Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992.
- Yüce, Nuri: “Ahmet Ağaoğlu”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.

Dergiler/ Magazines

- Agayev, Ahmed: “Türk Âlemi”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 1, 17 Teşrinisani 1327/30 Kasım 1911, s. 5.
- Agayev, Ahmed: “ Türk Âlemi-4”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 5, 12 Kanunisani 1327/ 25 Ocak 1912, s. 82.
- Agayev, Ahmed: “Türk Aleminde-5”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 7, 9 Şubat 1327/22 Şubat 1912, s.111.
- Agayev, Ahmed: “Türk Âlemi- 6”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 10, 22 Mart 1328/4 Nisan 1912 s. 161.
- Akçuraoğlu, Yusuf: “Müverrih Léon Cahun ve Muallim Bartold’a göre Cengiz Han”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 1, 17 Teşrinisani 1327/30 Kasım 1911, s.18-20.
- Akçuraoğlu, Yusuf: “Türk Aleminde”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 1, 17 Teşrinisani 1327/30 Kasım 1911, s.20-21.
- Akçuraoğlu, Yusuf: “ Türk ve Tatar Birdir, Türkler medeniyete hizmet etmiştir”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 24, 4 Teşrinievvel 1328/17 Ekim 1912, s. 428.
- Akçuraoğlu, Yusuf: “Türk Aleminde”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 4, 29 Kanunievvel 1327/ 11 Ocak 1912, s.72.
- Akçuraoğlu, Yusuf: “Müverrih Léon Cahun ve Muallim Bartold’a göre Cengiz Han”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 11, 5 Nisan 1328/18 Nisan 1912, s.178-179.
- Akçuraoğlu, Yusuf: “Emel ve İdeal”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 16, 14 Haziran 1328/ 27 Haziran 1912, s.265-269.
- Arai, Masami: “Devlet ve Toplum Arasında Türk Yurdu Dergisine Bir Yaklaşım”, Türk Yurdu, (Cilt 1-2), Tutibay Yayınları, Ankara, 1998, s.30.
- Gaspıralı, İsmail: Talim ve Terbiye “Türk Yurducularına”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1 (1-2), 9 Şubat 1327/22 Şubat 1912, sayı 7, s. 109.
- Kurat, Akdes Nimet: Kazan Türklerinin “Medeni Uyanış Devri” (1917 Yılına Kadar), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XXIV, Sayı 3-4, 1966, s.96-194.
- Resülzâde Mehmed Emin: “İran Türkleri-4”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 21, 23 Ağustos 1328/5 Eylül 1912, s.350.

Resûlzâde Mehmed Emin: “İran Türkleri 5”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt 1(1-2), sayı 22, 6 Eylül 1328/ 19 Eylül 1912, s.359.

Sabit, Halim: “Altaylara Doğru”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 12, 19 Nisan 1328/2 Mayıs 1912, s.197.

Sabit, Halim: “Altaylara Doğru”, Türk Yurdu Dergisi, 1. Cilt (1-2), sayı 13, 3 Mayıs 1328/16 Mayıs 1912, s.225.

Tezler/Theses

Sezgin, Sema: Balkan Savaşları Döneminde Basında Türk Milliyetçiliği Söylemleri (1912-1913), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2021.

İnternet Kaynakları/ İnternet Resources

Birinci, Ali ve Çavdar, Tûba: “Halim Sabit”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi cilt. 15, s. 337. URL: www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=150337, Erişim: 05.02.2021.

